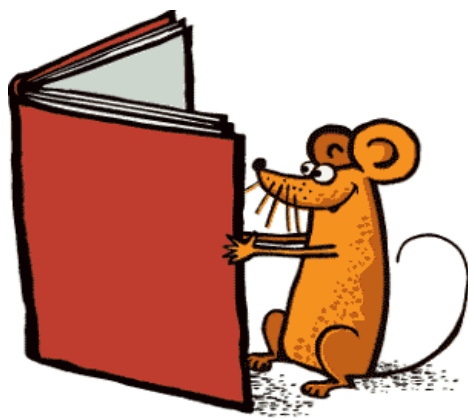

Nord Gudbrandsdal 6 K

Forebyggende språklig arbeid
i barnehage og skolens småtrinn

Fagsamling 30.01.2019

Vigdis Refsahl
Statped sørøst

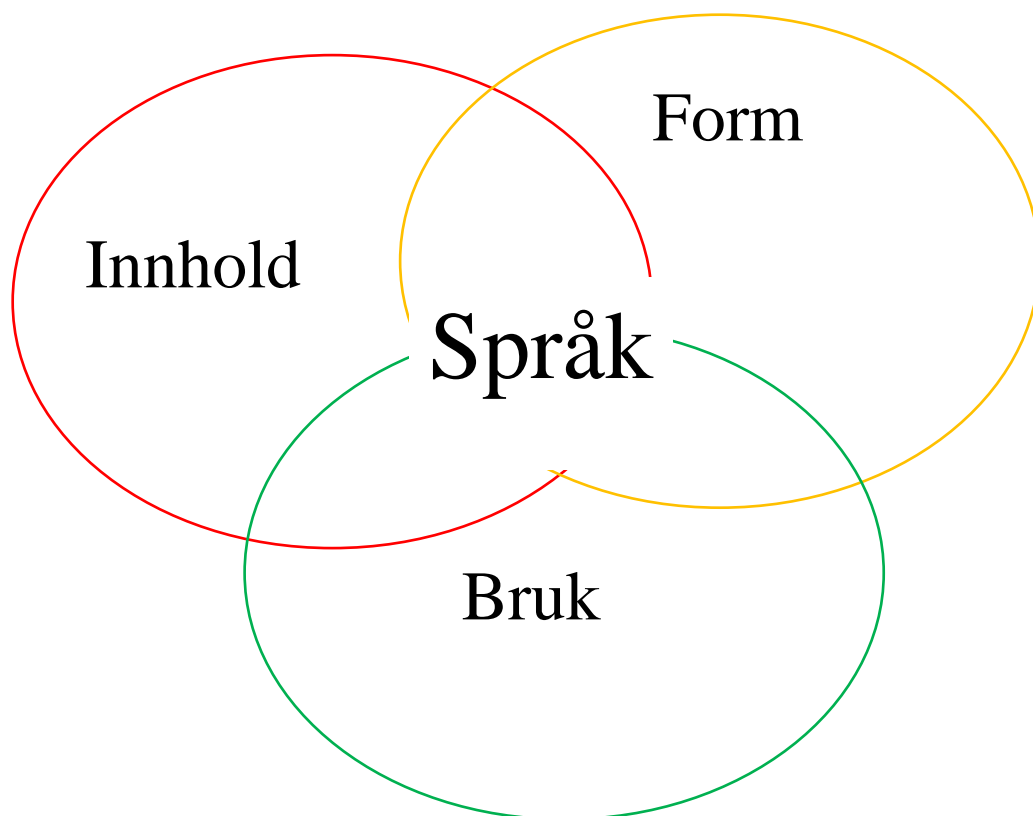
Program

Fagsamling 30.01.2019

- 1) Språklig grunnlag for å lære å lese
- 2) Å styrke elevenes språkforståelse og situasjonsuavhengig kommunikasjon
 1. *Strukturert ord – begrepsstimulering*
 2. *Samtaler, fortelling og høytlesning*
- 3) Å styrke språklige bevissthet og funksjonell bokstavforståelse
 3. *Språkleker*
 4. *Tidlig skriving og bokstavinnlæring*
- 4) Å lære gjennom lek og medierende støtte fra lærer – hvordan tilrettelegges læring for barn og de yngste skoleelevene?
- 5) Drøfting av barnehagens og skolens planer for innhold og arbeidsmåter på disse fire sentrale språkområdene.

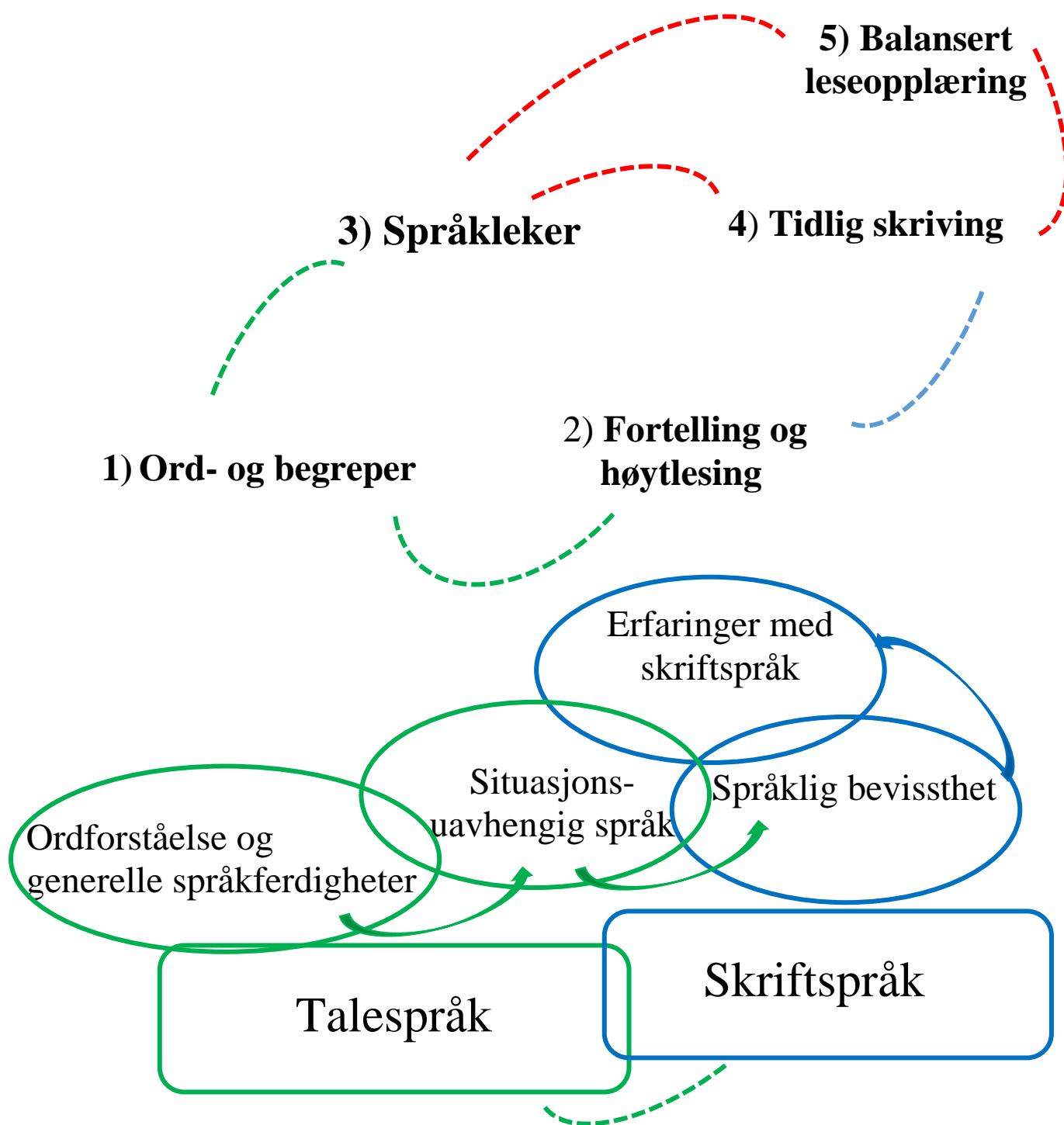
Hvordan sikrer skolen at elevene på 1.- 2. trinn er leseklare før de undervises i lesing?

Om bruk av IL – basis på 1.-2.trinn

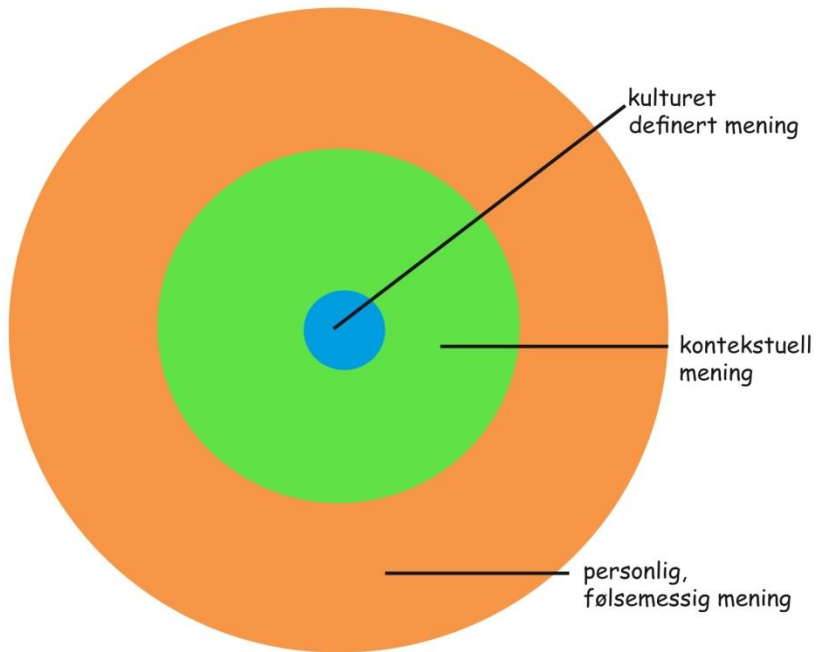

4 Nøkkelområder for språkstimulering

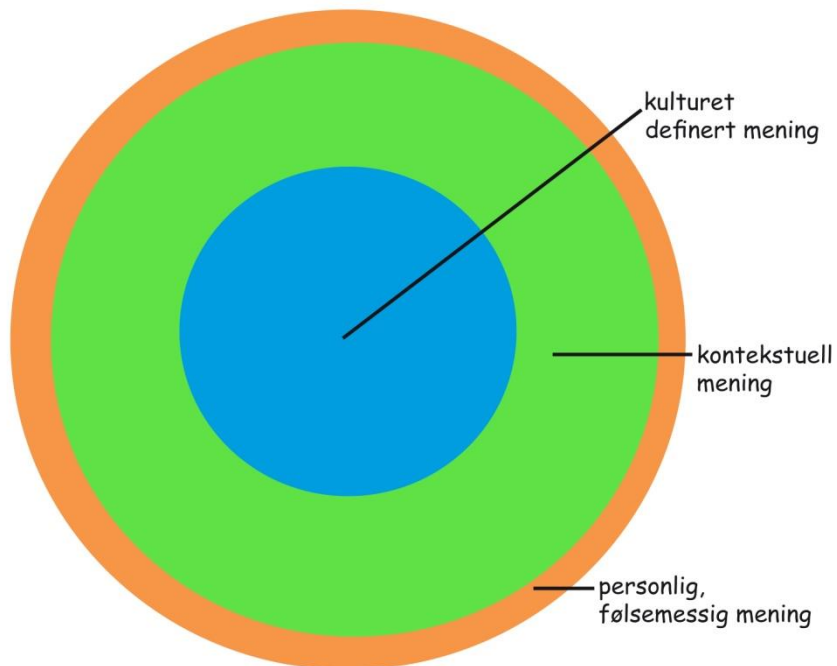
Fra Bente Hagtvet, 2004

Det yngre barnet

Det eldre barnet

Strukturert ord- og begrepsstimulering

OM Å SAMTALE OM OG REFLEKTERE OVER SPRÅK DER ORDENES
BETYDNING OG BRUK ER I FOKUS – SAMTIDIG SOM FORMEN OGSÅ
BETRAKTES OG UNDERSØKES

Fra Bente Hagtvatn, *Språkstimulering*, 2004

A) Språklige erfaringer

Introduser ordet med tydelig uttale og bruk barnas erfaringer og mulige tanker som grunnlag for å forstå. Bruk ordet i mange situasjoner og lag gjerne mange eksempler på hva man kan tenke på når man hører ordet. Lag gjerne et *tankekart med bilder eller skisser som viser de tingene man tenker på når man hører ordet.*

B) Språklig analyse av både form og mening

Del opp sammensatte ord, klapp rytme og lek med lyder i ord – på samme måte som i språkleker forøvrig.

Skole: Lag gjerne et tankekart med to nivåer eller et «*Begrepshus med to etasjer*», der over og underbegreper, eksempler og beskrivelse av egenskaper kan få plass

C) Språk i bruk

La barna øve seg i å bruke ordet i både konkrete og situasjonsuavhengige sammenhenger

Snakk om andre og noen ganger «rare» måter å bruke ordet på, der det kan bety noe annet enn seg selv, bety to ting samtidig osv – alderstilpasset.

Å styrke situasjonsuavhengig språkforståelse og språkbruk

FRA Å KOMMENTERE TIL Å BESKRIVE OG FORKLARE

Bente Hagtvet, 2004

1) Kommenterende språk

Språk brukes i konkrete situasjoner der gjenstander og hendelser foregår samtidig – kan jeg få den, kan du gi meg smøret?, se på den der!!, Nei, vil ikke – osv – forståelsen ligger i det som foregår samtidig.

2) Fortellende språk

Språk brukes om gjenstander som ikke er tilstede i samme øyeblikk eller om noe som har skjedd tidligere eller noe som skal skje i framtiden. Forståelsen ligger i delvis i at forteller og tilhører har noen felles bakgrunnskunnskaper eller et visst felles erfaringsgrunnlag, perspektivskifte og fyldig språkbruk hos forteller – ordforråd og syntaks blir viktig for at tilhører skal forstå samtidig som det må være noe felles erfaringer og kunnskaper som ligger til grunn for en viss felles og gjensidig forståelse

3) Forklarende språk

Språk blir brukt til å forklare noe til andre, der alle forutsetninger for å forstå ligger i måten vedkommende formulerer seg på – det er lite å bygge på fordi vedkommende man forteller til ikke deler noen direkte erfaringer med den som forteller – man blir forklart.

Å bruke fortellinger og samtaler for å styrke situasjonsuavhengig språk

LYTTING, MODELLERING OG SAMHANDLING

Bente Hagtvet, 2004

1) La barnet øve på å variere synsvinkel når noe snakkes om eller fortelles

- Jeg
- Du
- Vi
- De ...

Inviter barna til å kommentere og fortelle noe de har vært med på

- Hva vet den som hører på allerede og hva må jeg fortelle? – eks fra et friminutt

Tren barna til å fortelle om en fantasi de har eller når de planlegger å gjøre

- Den som lytter kan ikke vite hva fantasifortellingen, eller det barnet planlegger å gjøre etterpå, kommer til å bli, slik at ting må fortelles mer detaljert enn ved kommenterende språk

Å bruke spontane narrativer og monologer – Fortellinger med en tidslinje, der den som snakker har hovedansvaret selv om det gis støtte og hjelp fra en voksen

LYTTING, MODELLERING OG SAMHANDLING

Bente Hagtvet, 2004

4) Samproduksjon

Den som hører på bidrar og hjelper til i monologen, men på en annen måte enn ved vanlig samtale

- Hjelp forteller til å forstå lytterens premisser
- Styrke språklig kompetanse
- Bruke støttende spørsmål

5) Ensomme monologer, indre tale, skrevne tekster

- Kunnskap om verden
- Følelser og forventninger
- Språklige ferdigheter
-

6) Å bruke representasjoner

- Bilder, tegninger og skisser som viser rekkefølge
- Lekeskriving, fri skriving/tekstproduksjon
-

7) Gjenfortelling og gjenskaping

- Gjenskaping ved å fortelle, tegne eller skrive
- Gjenskaping ved hjelp av støttende spørsmål
- Gjenskaping innenfor en støttende ramme

Å lese høyt for barna

MODELLERING OG SAMHANDLING

Bente Hagtvet, 2004

- La gjerne – om mulig - barna se på teksten som leses for dem, alt som finnes der av tekst og bilder.
- Modeller og skap nysgjerrighet og forventninger til tekstens innhold ved hjelp av tittel eller overskrift
- Bruk bilder og illustrasjoner aktivt ved å tolke både det som er med på bilde og det som kanskje mangler?
- Følg opp barnas innspill og la de uttrykke seg om noe de tenker på
- Utbroder innholdet og dikt videre sammen med barna
- Bruk barnas livserfaringer og stimuler deres fantasi
- Modeller oppklaringer når noe uventet skjedde
- Stopp opp og snakk om språkets form og mening, uten at det forstyrrer selve lytteopplevelsen og et hyggelig samværet omkring en morsom eller spennende fortelling - litt av og til holder

*NB- det er ikke undervisning, men et utviklende samvær, som styrker språk, tekstkunnskaper, lytteforståelse og fremtidig leseforståelse.
Spisesituasjon egner seg ypperlig til høytlesning*

Fra språklig kontroll til språklig bevissthet – 4 nivåer

OM Å BRUKE SPRÅKET FØR MAN BLIR BEVISST *HVORDAN* DET GJØRES

Fra Bente Hagtvet, Språkstimulering,2004

- 1) Mestrer å bruke språk i ulike samtalsituasjoner på en situasjonsuavhengig og kontrollert måte (SPRÅKLIG KONTROLL)

- 2) Intuitiv (ikke-reflektert) forståelse av språkregler og segmenter i ord og setning (EPI-LINGVISTISK INNSIKT)

- 3) Bevisst kunnskap om språkregler og segmenter i ord og setning (META-LINGVISTISK INNSIKT)

- 4) Automatiserte prosesser der språklig analyse ikke krever betydelig oppmerksomhet, men som likevel er tilgjengelig for bevisstheten, ved ettertanke eller i samtale med andre (AUTOMATISERTE FERDIGHETER)

Gomberd i Hagtvet,2004 og i Frost 1999

Å styrke barns språklige bevissthet

OM Å OPPLERVE SPRÅK FØR MAN KAN OPPNÅ SPRÅKLIG BEVISSTHET

Fra Bente Hagtvet, Språkstimulering, 2004

- 1) Ta utgangspunkt i språk som barna kan godt og kan bruke i samtale og lek
- 2) Spontan lek med ord, rim, rytme og lyder for å styrke epilingvistisk innsikt, i naturlig sammenhenger, med bruk av flere sanser og med fokus på helhetlige og kroppslige opplevelser – god lek!
- 3) Meta-lingvistiske språkleker mer styrt av voksne med økt vekt på bevisst læring av kritiske språklige elementer.
- 4) Lekpreget aktiviteter der man samtidig setter ord på, og snakker om det man kan finne inni ord, som eks. rimdeler, stavelser og enkeltlyder, ord inni ord osv.
- 5) Unngå for mye «spørsmål-riktigsvar» sekvenser.
- 6) Lek gir bedre mestring fordi «fallhøyden» blir lavere og prosessen blir viktigere og læres bedre enn produkt og riktig løsning.

Progresjon i læringsmåter

OM Å OPPLIVE SPRÅK FØR MAN KAN OPPNÅ SPRÅKLIG BEVISSTHET

Fra Bente Hagtvet, Språkstimulering, 2004

- 1) *Opplive* språklige fenomener ved å få være med i språklig aktivitet
«vil du bli med....»

- 2) *Gjenkjenne* lyder og segmenter i ord og setninger - « kan du høre...»

- 3) *Produsere* bestemte ord og orddeler på oppfordring – «kan du finne...»

Progresjon i språklekenes innhold

OM Å STYRKE SPRÅKLIG ANALYSE OG FONOLOGISKE BEVISSTHET

Fra Bente Hagtvet, Språkstimulering, 2004

1) *Lytteteleker*

2) *Rimleker*

3) *Lek med stavelser*

4) *Lek med fonemer*

Første lyd

Telle lyder

Ta bort lyder

Bytte ut lyder

5) *Lek med morfemer*

Sammensatte ord (bilbrann og brannbil)

Endelser og bøyninger

(en gakk, flere gakker)

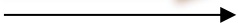

Organisering av språkstimulerende aktiviteter

- 1) *Spontant under samvær med barna*
- 2) *Samlingsstunder og dialogisk lekpreget fellesundervisning*
- 3) *Tilrettelagte lekesituasjoner*
- 4) *Språkstasjoner og smågrupper*
- 5) *Tidsplaner månedlig, uker og dager*

Kommunal plan for systematisk bruk av språkleker- tidsplan 2015-16

	1 august/september	2 oktober	3 november	4 desember	5 januar	6 feb
LYTTELEKER						
RIMELEKER						
SETNINGER OG ORD						
STAVELSER						
FRAMLYDER						
FONEMER						

 Lekes hver dag
 Lekes nesten hver dag
 Lekes med jevne mellomrom

Eksempel fra Vestre Toten

Ref: Heidi Tingleff - språkleker

Å skrive seg til lesing

FRA RABLING TIL «LESBARE» TEKSTER – FUNKSJONELL SKRIVING

Fra Bente Hagtvet, Språkstimulering, 2004

Tidlig staveutvikling

1) Rabling, tegnet tale og lekeskriving

2) Forme og tegne bokstaver

3) Legge eller skrive bokstaver i rekke

4) Enkel lydrett skriving

LESING

5) Utprøving av ikke-lydrette stavemåter

6) Dannelse av «egne regler»

7) Gradvis mer konvensjonell staving

Bokstavforståelse og bokstavinnlæring

FRA RABLING TIL «LESBARE» TEKSTER – FUNKSJONELL SKRIVING

Fra Bente Hagtvet, Språkstimulering, 2004

Formell bokstavforståelse

- Å kunne navn, form og lyd

Funksjonell bokstavforståelse

- Å forstå hvordan bokstaven hører til ord og tale
- Å kunne bruke bokstavlyden til å skrive med
- Å bruke bokstavlyden til å lese med

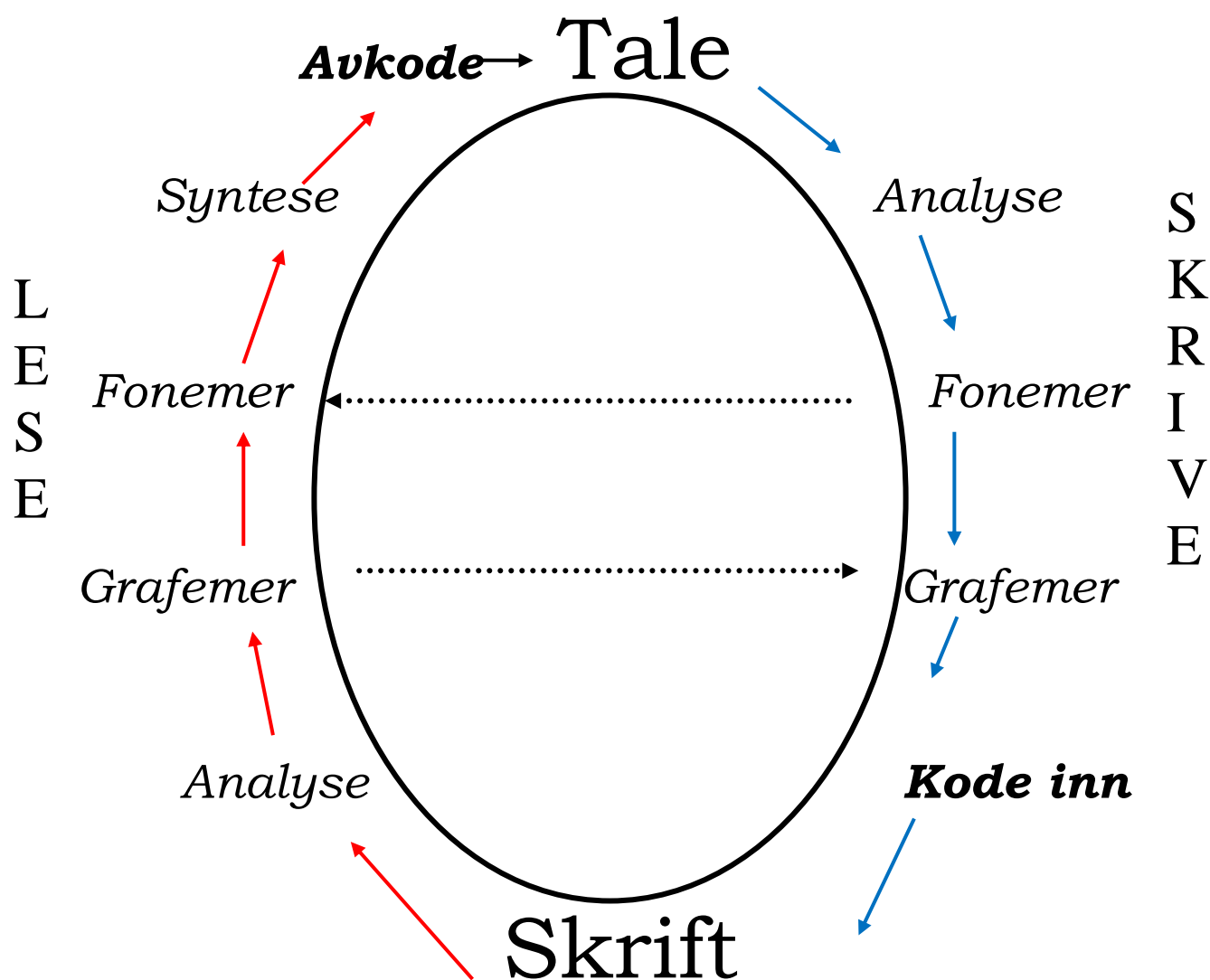
Artikulatorisk bevissthet

- Bokstavens plassering og bevegelse i munnen
- Å skrive samtidig som man uttaler ordet

Funksjonell læring

- Å lære bokstavene mens man holder på å skrive noe man vil at andre skal forstå

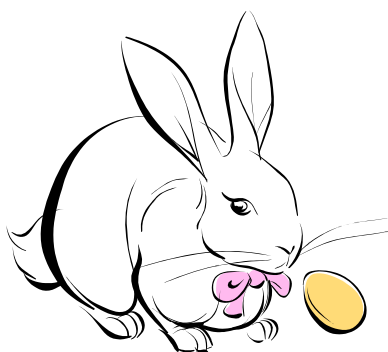
Den lesemetodiske sirkel

Jørgen Frost, 99

Ordanalyse

Arbeid med ordenes lydstruktur samtidig som ordnes meningsinnhold fungerer som kontroll

Bilde

Lydanalyse

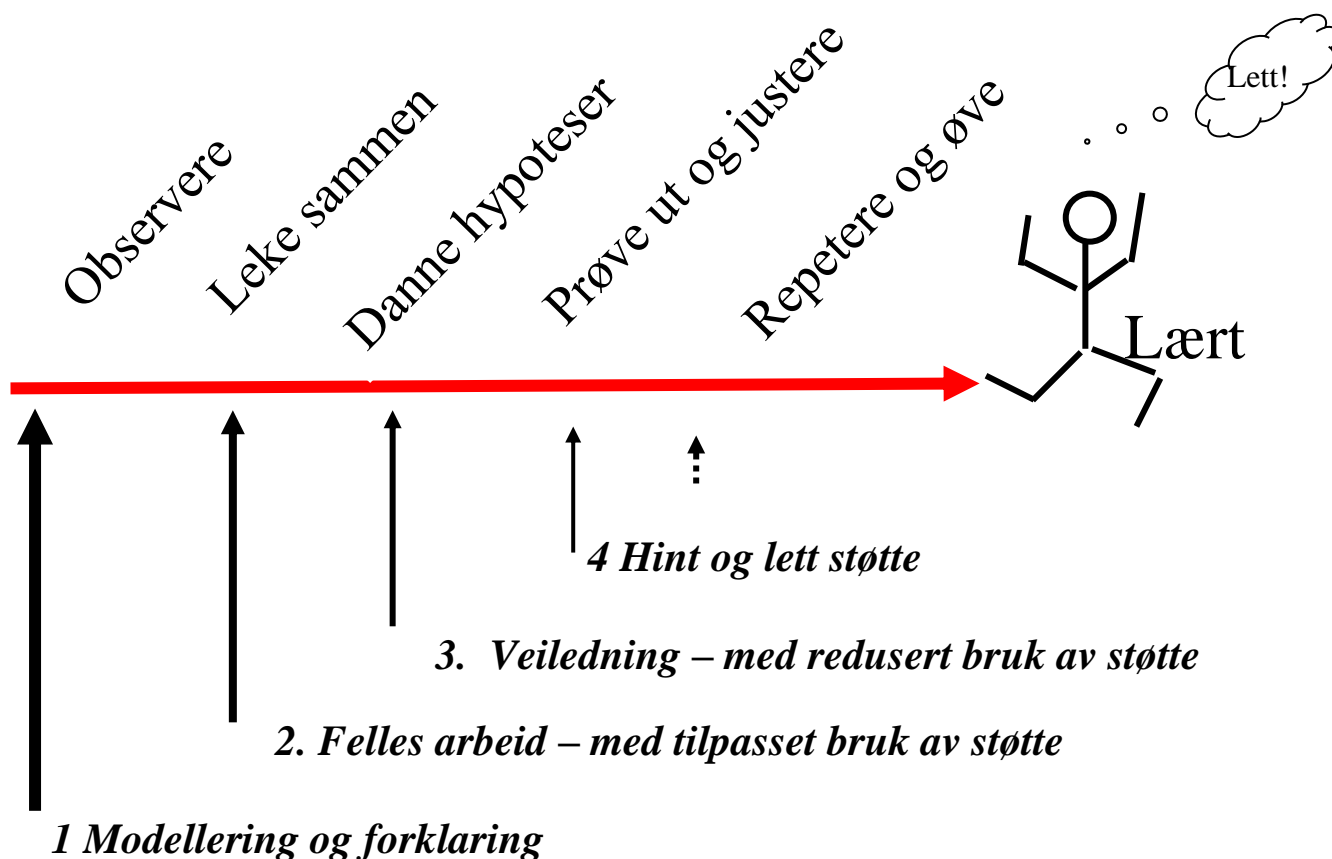
--	--	--	--	--

Bokstaver K A N I N

Jørgen Frost 1999 etter Elkonin

Læring hos barn

Sosial-konstruktivistisk læringsteori

Innsikt, strategier og ferdigheter utvikles og konstrueres aktivt av den som lærer, gjennom lek og sosialt samvær.

Gradvis selvstendigjøring er målet med all språklig stimulering og direkte opplæring av barn og unge.

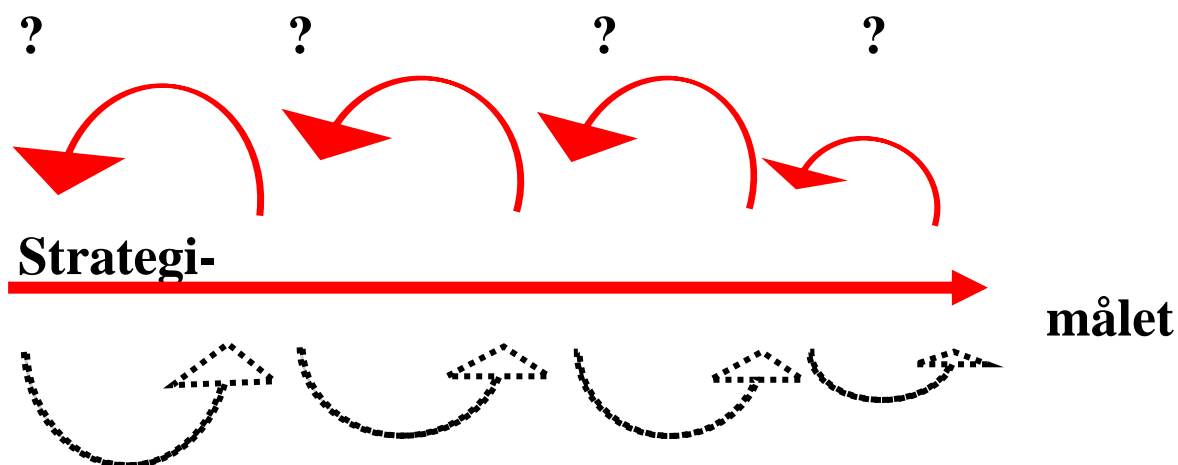
Å mediere læring

FRA Å MESTRE SAMMEN TIL Å MESTRE ALENE —« Å HJELPE I FARTA»

Jørgen Frost, 2003

1. Bruk utviklingsfremmende hint, peking og spørsmål som leder barnet i en gitt retning
2. Minimaliser støtte – gi så lite men samtidig akkurat så mye hjelp som barnet trenger for å komme videre eller slutføre aktiviteten alene
3. Hjelp til å avgrense en kompleks oppgave
4. Bruke støttende verktøy – visuelt og/eller taktilt
5. Gi vekslende støtte i forhold til språkets innhold, språkets form og aktuelle prosesser og strategier
6. Sett ord på egenskaper ved språket, bokstaver og aktuell tekst og de framgangsmåter og strategier som skal styrkes (*språklig mediering*)
7. Hjelp til å kontrollere følelser (*emosjonell mediering*)
8. Modeller og gi direkte hjelp ved behov

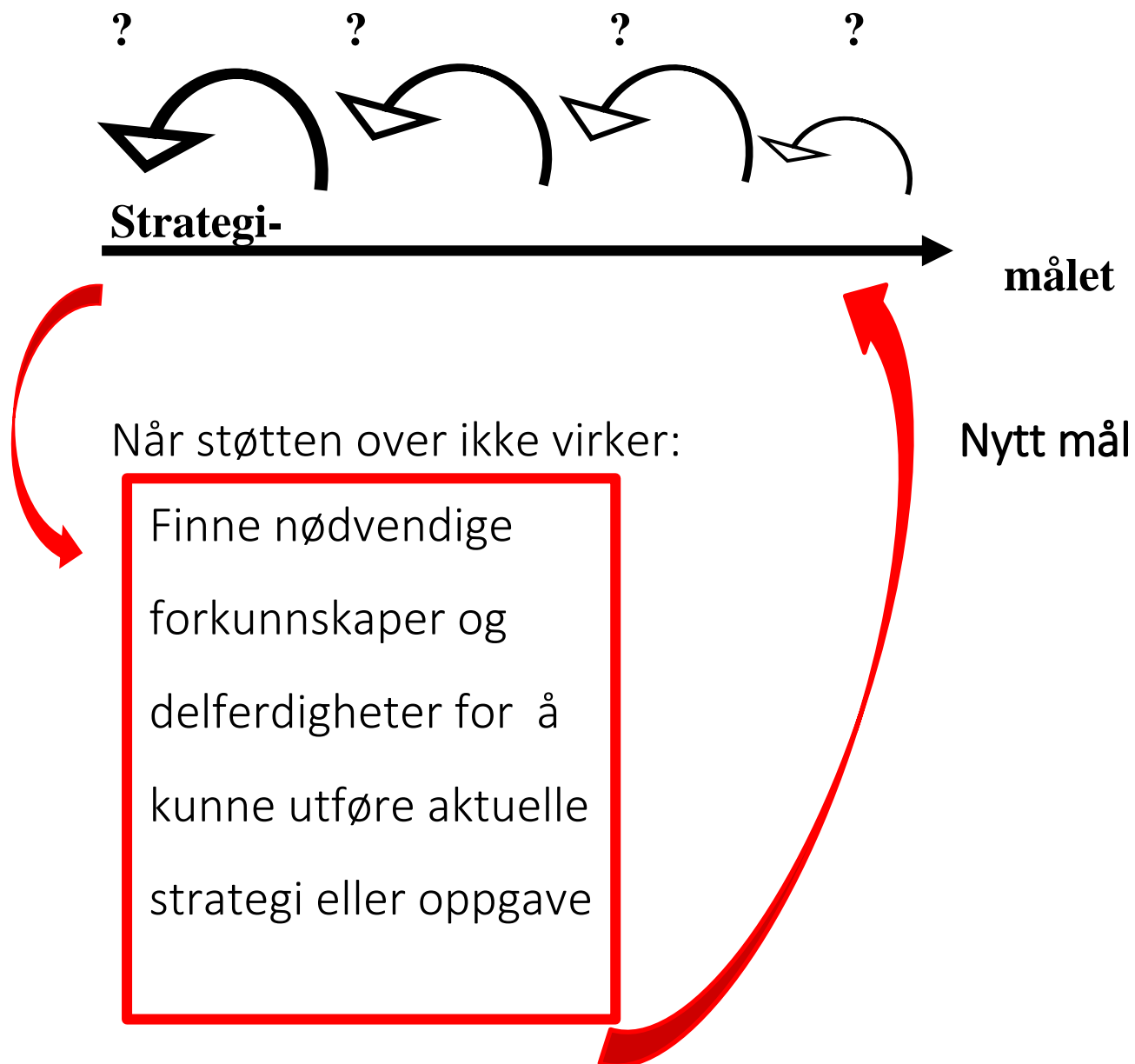
Dynamisk kartlegging

Dynamisk kartlegging kan forstås som "å gå veien tilbake" i utviklingen, inntil man finner et nivå hvor både innhold, mengde og metoder for hjelp og støtte fungerer for eleven

Vigdis Refsahl, Bredtvet kompetansesenter, etter Jørgen Frost, 03

Strategier og behov?

Bakenforliggende faktorer

Syn og hørsel?

Konsentrasjonsevne ?

Oppgaveorientering?

Arbeidsminne?

Selvstendighet ?

Selvoppfattelse?

MEDIASJONSSVIKT

Den som kartlegges mangler de nødvendige forutsetningene for å mestre en bestemt oppgave. Det blir nødvendig å gå lenger tilbake i personens utvikling, for å finne reelle læringsområder, der det vil være mulig å hjelpe elevene videre. Målet med kartlegging blir nå å sette nye mål for opplæring og tilrettelegging, og deretter finne fram til relevante og gode støttestrategier innenfor disse områdene.

PRODUKSJONSSVIKT

Den som kartlegges har de nødvendige forutsetningene for å mestre en aktuell oppgave, men klarer det ikke alene. Eleven er i stand til, eller har begynt "på veien mot" selvstendig mestring. Kartleggingen består i å finne ut hvor eleven befinner seg, og hva slags støtte eleven trenger for å komme videre på en positiv og funksjonell måte. Noen ganger kan det handle om hjelp til å komme inn på riktig vei igjen, etter en ugunstig "avsporing". Dersom det er mulig å hjelpe eleven gjennom et dynamisk samspill, kan elevens manglende utvikling forklares som en *produksjonssvikt*. Målet med kartleggingen vil være å finne fram til gode støttestrategier.

NÆRMESTE UTVIKLINGSSONE

Dette er et mestringsområde hvor eleven ikke klarer oppgaver helt på egen hånd, men hvor det er mulig for eleven å nyttegjøre seg støtte og hjelp fra lærer. Undervisningen fungerer og eleven utvikler seg i riktig retning. Dynamisk kartlegging dreier seg om å finne elevens nærmeste utviklingssone på områder som er kritiske for videre språk, lese og skriveutvikling.

IL basis gruppeprøven – «Nivå 1»

1. Evaluering 1. trinn

1. Tegne og skrive 1
2. Lytteforståelse 1
3. Lytteforståelse 2
4. Rim
5. Forlydsanalyse
6. Fonemantall 1

*Generelle
språklig forhold
og språklige
bevissthet*

2. Evaluering 1. – 2. trinn

1. Sammensatte ord
2. Fonemantall 2
3. Bokstavkjennskap
4. Bokstavskrivning

*Språklig bevissthet
og bokstavkunnskap*

3. Evaluering 2. trinn

1. Ordskriving 1
2. Ordskriving 2
3. Ordskriving 3
4. Tegne og skrive 2

*Språklig analyse på
fonemnivå, funksjonell
bokstavforståelse og tidlig
skrivning ("barnestaving")*

IL basis Språk og bokstav -«nivå 2»

Tegne og skrive

1. Tegne et bilde og skrive til - fritt

Generelle språklige forhold

2. Forståelse av et handlingsforløp
3. Sammensatte ord
4. Ordforståelse

Valg av, og rekkefølge på, oppgaver som skal gjennomføres, er opp til lærere ut fra hensikt og behov – og resultater på gruppeprøven

Språklig bevissthet

5. Rimord
6. Forlydsanalyse og reduksjon av første lyd
7. Fonemsyntese og fonemanalyse

Det er både et noteringsskjema og et analyseskjema som kan benyttes for oversikt og analyse av resultater og planlegging av tiltak.

Bokstavkunnskap

8. Lage ord med bokstaver
9. Skrive bokstaver

Et eksempel på dynamisk kartlegging

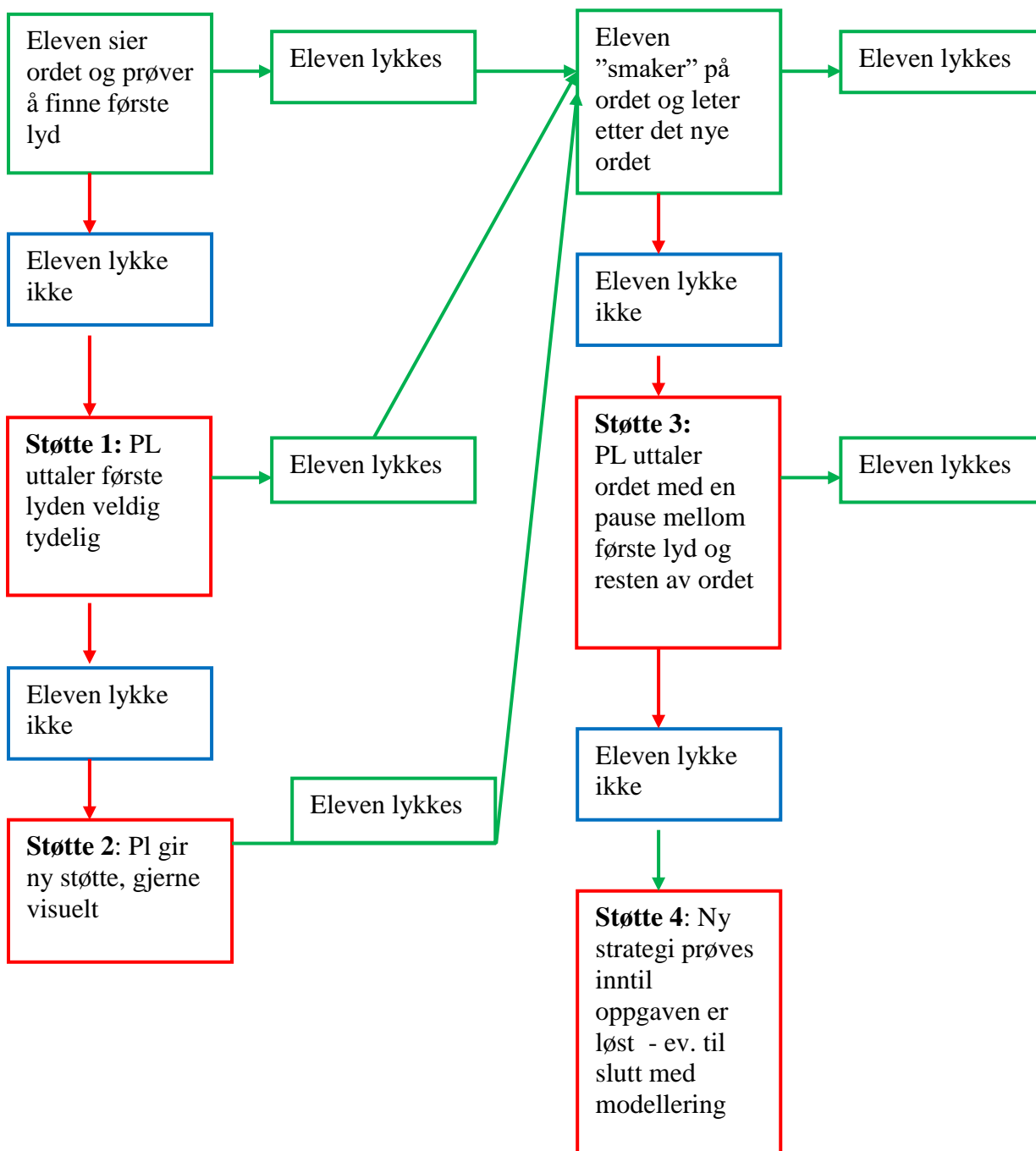
”Språk og bokstav”

Oppgave: Å finne og ta bort første lyden i ord

1. Hvordan finner eleven fram til første lyden?
2. Hvordan arbeider eleven med å ta bort første lyd?
3. Hva slags støtte trenger eleven for å klare disse tingene?

Første lyd

Reduksjon

Skriftspråklig kunnskap

IL-basis *Gruppeprøve* og *Språk og bokstav* inneholder oppgaven *Tegn og skriv*. Det samme gjelder testene *Mini SL 1 og 2* med oppgaven *fri skriving*. Hensikten er å finne ut hvordan elevene forholder seg til det å leke og eksperimentere med bokstaver og skrift, og hvor de befinner seg i den tidlige skriftspråkutvikling.

1. Stimuler elevenes nysgjerrighet mot skriftspråket
2. Vis sammenhenger mellom tale og skrift overalt hvor det faller naturlig
3. Demonstrer bruk av skrift i ulike sammenhenger – være modell
4. Legg til rette for rollelek med bruk av skrift
5. Stimuler fri tegning og lekeskriving
6. La elevene lage små historier med tegning og ”sekretærhjelp”
7. La elevene lage egne bilde- og fortellingsbøker – med tegning eller IKT.

Språklig kontroll

Oppgavene *Lytteforståelse 1 og 2* i *Språk og bokstav* sier noe om elevens forståelse av rekkefølge og poeng i en fortelling.

Lytteforståelse i *Arbeidsprøven* viser hvor mye innhold en elev får med seg fra en historie, og om eleven kan trekke slutninger om implisitt innhold. *Fri fortelling, ordforklaringer og setningsoppgaver* sier ytterligere noe om elevens generelle språklige kontroll.

Språk 6-16 og 20 Spørsmål (Ernst Ottem), kan også brukes ved mistanke om mulige språkvansker hos en elev.

1. Bevisstgjør elevene på hvordan en historie er bygget opp - arbeid med tegneserier på varierte måter
2. Bruk visuelt materiale som letter oppfattelse av handlinger og handlingsrekkefølger.
3. Bygg systematisk opp elevenes ordforråd og begrepsdanning
4. Arbeid mye med elevenes forforståelse av tekst ved høytlesing og i leseopplæring
5. Styrk elevenes fortellerkompetanse gjennom elevsamtaler og ulike fortellingsaktiviteter eller monologer.

Språklig bevissthet

Den første kartleggingsperioden tidlig på 1. trinn inneholder oppgavene *Rim*, *Forlyd* og *Fonemantall*. Disse oppgavene viser hvordan elevene forholder seg til ordenes form og lyder, avgjørende for funksjonell bokstavforståelse av tidlig lesestart.

Fortsettende arbeid med *Språkleker* på enkelt nivå. Følg progresjonen i Språklekene og bruk allsidige aktiviteter, visuell støtte, vis fram bokstaver og skrift hele tiden slik at lyder og bokstaver kobles:

1. Lek med språket samtidig som de vises bokstaver og skrift – si lyd – pek på bokstav
2. Setninger på papirstrimler kan henges på veggen, setninger kan klippes opp i ord, ord kan klippes opp i mindre deler
3. Arbeid med artikulasjon, bruk speil og finn gjerne fram bokstaver samtidig – elever med større vansker kan bruke PAS (T. Kausrud)
4. Vis sammenhenger mellom ordenes lengde, rytmedeler og lyder i ord og ordets formmessige utseende

Språklig bevissthet forts.

Den andre kartleggingsperioden senere på 1. trinn, ev. høsten på 2.trinn for noen, fortsetter å fokusere på fonologisk bevissthet ved at oppgaven *Fonemantall* gjentas, sammen med oppgaver som både viser *funksjonell bokstav forståelse* (bokstaven finnes i ord vi sier og kan brukes til å skrive med) og *formell bokstavkunnskap* (automatisert bokstav-lydforbindelser).

Målet er å sikre at alle elevene har nødvendige språkferdigheter og riktig bokstavforståelse, før en individuelt tilpasset og differensiert lesestart:

1. Fortsatt vansker med bokstavenes lyder krever forsterket innsats med vekt på å lære lydenes *artikulasjonssted* og *artikulasjonsmåte*, ev. kombinert med bilder eller *PAS symboler*
2. Vansker med bokstavenes former kan avhjelpes ved å lære *form- og stillingsbegreper*, samtidig som skriving inntil videre kan gjøres med hjelp av data eller bokstavbrikker. Skill mellom *forming av bokstaver* og *fri skriving*
3. Arbeid med *funksjonell bokstavforståelse* før formell bokstav-lydinnlæring - lær dem raskt mange nok bokstaver til at de kan skrive noe

IL-basis 1. – 2. trinn

Den tredje kartleggingsperioden med IL basis har til hensikt å kontrollere opp at eleven har funksjonell bokstavforståelse og kan kombinere dette talespråklig analyse. Dette kartlegges gjennom *skrivning av enkle lydrette ord*, som bestemmer selv, fra bilder eller etter diktat.

I denne perioden kan mange elever i klassen lese, slik at ulike ordleseprøver brukes i tillegg, men sjekk da elevenes strategibruk under lesing, slik at det ikke er logolesing eller etteraping, men fonologisk avkoding.

Å skrive seg til lesing – "ishåki" "unervansbåt"

1. Bruk bokstavbrikker, datamaskin eller håndskrift tilpasset elevene mestringsnivå
2. Les gjerne høyt det elevene skriver – lydrett gjengitt, og la de sjekke om det stemmer
3. La elevene skrive mye – fortsett med å lage tegneserier, talebobler, historier og barnebøker
4. Lek samtidig med språket – for de som trenger det – det er aldri for sent å gjøre det!